

Бойко З.В.

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток регіону створює передумови для ефективної реалізації трудових ресурсів та підвищення продуктивності праці населення. Однак нерівномірності розвитку територіальних одиниць регіону, а також окремих галузей і підприємств, співвідношення інтенсивних та екстенсивних чинників обумовлюють диспропорції розвитку ринку праці. Від особливостей розподілу трудових ресурсів по території залежить рівень розвитку господарства, соціальної інфраструктури, якість життя населення тощо. Дослідженням даного питання займаються багато вчених різних наук. Суспільно-географічний аспект на рівні Дніпропетровського регіону залишається не дослідженим, що й визначає актуальність цієї роботи.

Аналіз попередніх досліджень. До наукової розробки теоретичних та прикладних проблем розвитку національного ринку праці в умовах поглиблення його структурної неоднорідності значний внесок зробили: С.І. Бандур, Д.П. Богиня, М.І. Долішній, С.М. Злупко, Е.М. Лібанова, В.В. Онікієнко, І.Л. Петрова, С.І. Пирожков та інші.

Мета статті виконати аналіз територіального розподілу трудових ресурсів Дніпропетровського регіону. Основними завданнями статті є обґрунтування застосування інтегрального індикатора забезпеченості трудовими ресурсами.

Викладення основного матеріалу. Суспільно-географічне дослідження трудових ресурсів регіону включає кілька послідовних взаємопов'язаних етапів:

- теоретико-методологічний (включає аналіз теоретичних основ дослідження, компонентного складу трудових ресурсів, вибір методів і основних напрямків дослідження, розробку інтегрального індикатора формування трудових ресурсів);
- аналітичний (проведення аналізу факторів та чинників формування трудових ресурсів, виявлення особливостей функціонування і розвитку окремих їх складових, проведення ретроспективного аналізу, що є передумовою для виділення періодизації історії формування трудових ресурсів регіону);
- практичний (виконати аналіз територіальних розподілу трудових ресурсів регіону, типізацію районів за особливостями формування трудових ресурсів; розробити конкретні пропозиції і рекомендації щодо регулювання відтворення трудових ресурсів).

В економічній літературі більшість вчених визначають трудові ресурси як частину населення країни, що володіє необхідним фізичним розвитком, розумовими здібностями й знаннями для роботи в сфері народного господарства. Трудові ресурси характеризуються потенційною масою живої праці, якою у даний період володіє суспільство для задоволення своїх потреб. Як економічна категорія трудові ресурси виражають економічні відносини по формуванню, розподілу й використанню працездатного населення [3].

В суспільно-географічному дослідженні важливе місце відводиться виділенню структурних елементів трудових ресурсів, тобто його компонентної структури. Б.М. Генкін у компонентній структурі трудового потенціалу виокремлює такі складники: здоров'я; моральність і вміння працювати в колективі; творчий потенціал та активність; організованість; освіта, професіоналізм; ресурси робочого часу [1].

Детальну компонентну структуру трудового потенціалу регіону наводить Л.Т. Шевчук. Так, основними компонентами трудового потенціалу є біологічна, демографічна, економічна, інтелектуальна, сакральна, історична, культурна, освітня, соціальна, мотиваційна [5].

Р.С. Чорний виділив фактори (причинно-рушійні сили), які визначають стан та тенденції формування та розвитку трудового потенціалу: демографічна динаміка відтворення народонаселення; рівень соціально-економічного розвитку; інтелектуально-культурний розвиток; міграційна політика та трудова мобільність населення; раціональність міжрегіонального та міжгалузевого поділу праці; стан соціально-правової захищеності; життєвий рівень населення; рівень розвитку та доступність освітніх послуг; місткість та динамізм ринку праці; соціально-політична стабільність; рівень розвитку культури трудових відносин тощо [4].

Варто зазначити, що методика оцінювання трудових ресурсів характеризується кількісними та якісними підходами. Так, кількісно трудові ресурси визначається чисельністю працездатного, зайнятого, безробітного населення, тривалістю робочого часу тощо. На якісному рівні дослідження трудові ресурси характеризується такими узагальнюючими показниками, як фізичний стан і здоров'я людей, соціально-демографічний та інтелектуально-культурний склад населення, морально-етичний та творчий потенціал нації тощо.

Зупинимося на кількісному аналізі територіального розподілу трудових ресурсів регіону. Загальна економічна ситуація в Дніпропетровській області характеризується поступовим закріпленням стабілізаційних процесів та економічним зростанням в основних сферах господарського комплексу регіону, що сприяє збільшенню зайнятості та скороченню рівня безробіття. Трудові ресурси регіону за період з 2009 р. характеризувалися збільшенням рівня економічної активності населення з 74,9% до 75,2%; збільшенням рівня зайнятості населення з 68,8% до 69,4%; зменшенням рівня безробіття (за методологією МОП) з 8,2% до 7,6%; зменшенням рівня зареєстрованого безробіття з 3% до 1,9%; зростанням кількості вільних робочих місць на 16,9%; збільшенням рівня працевлаштування незайнятого населення за допомогою державної служби зайнятості з 25,9% до 37,2%. Рівень економічної активності населення віком 15–70 років у 2010р. порівняно з 2009р. збільшився на 0,7 в.п. і становив 64,9%, а для населення працездатного віку він зріс з 74,9% до 75,2% [2]. Чисельність зайнятого населення області віком 15–70 років у 2010р. залишилась на рівні 2009р. і становила 1541,9 тис. осіб. Рівень зайнятості населення означеного віку при цьому збільшився з 59,3% до 60,3%, населення працездатного віку – з 68,8% до 69,4% (рис.1).

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ
(НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

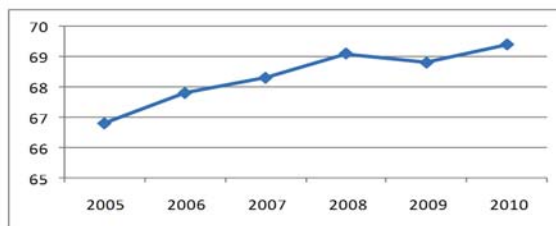

Рис.1. Динаміка рівня зайнятості працездатного населення Дніпропетровської області, 2005-2010 рр., % (побудовано за даними [2])

Чисельність безробітних (за методологією МОП) у віці 15–70 років у 2010р. порівняно з 2009р. зменшилась на 11,7 тис. осіб, або на 9% і становила 117,7 тис. осіб (рис.2). Серед безробітних 84,6% склали мешканці міських поселень (99,6 тис. осіб), решту – сільської місцевості (18,1 тис. осіб). Серед безробітних на 8,2% скоротилась чисельність осіб працездатного віку. У містах області рівень офіційного безробіття коливався від 5,4% – у Жовтих Водах до 0,7% – у Першотравенську, у районах – від 6,5% – у Юр'ївському до 1,2% – у Дніпропетровському.

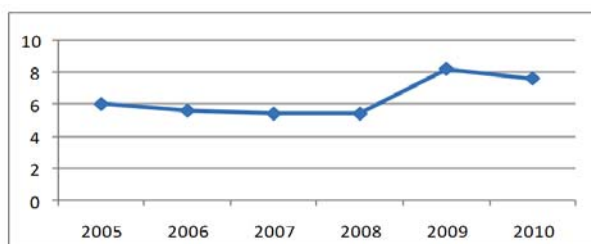

Рис. 2. Динаміка рівня безробіття працездатного населення Дніпропетровської області, 2005-2010 рр., % (побудовано за даними [2])

Загалом найбільш складною залишається ситуація у сільських районах області. В Апостолівському районі, наприклад, на одне вільне робоче місце претендують 129 осіб, у Покровському – 47 осіб. Серед міст до таких належали Жовті Води, де згаданий показник визначився на рівні 19 осіб [2].

Для виявлення територіальних особливостей трудових ресурсів регіону автором розроблений інтегральний індикатор формування трудових ресурсів. Формула для розрахунку інтегрального індикатора формування трудових ресурсів має такий вигляд:

$$I = \frac{\sum I_+}{\sum I_-} * S$$

де: I – інтегральний індикатор формування трудових ресурсів;

$\sum I_-$ - сума негативних індексів формування трудових ресурсів;

$\sum I_+$ - сума позитивних індексів формування трудових ресурсів;

S – щільність населення (кількість населення, поділена на площу району).

Негативні і позитивні індекси формування трудових ресурсів визначаються по відношенню до середнього індексу даного показника у всій сукупності районів, наприклад, для K – того індексу:

$$\sum I_+ = \sum_{i=1}^m (I_{i,K} - I_K)$$

Таким чином, інтегральний індикатор формування трудових ресурсів пропорційний кількості і значенням позитивних індексів, щільності населення і обернено пропорційний кількості і значенням негативних індексів.

Потрібно зазначити, що з метою вирішення конкретних питань, що стосувалися розвитку трудового потенціалу Дніпропетровської області автором був застосований суспільно-географічний підхід за рахунок кластерного, факторного аналізу, методів аналізу у багатовимірному ознаковому просторі.

По результатам інтегрального індикатора зроблено типізацію адміністративних районів Дніпропетровської області на кожний момент часу. На основні запропонованої типізації автором розроблені рекомендації щодо підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

Висновки. Зростання сектору прихованого ринку праці, збільшення нелегальної трудової міграції, зниження інтелектуально-освітнього та професійно-кваліфікаційного рівнів трудових ресурсів, розшарування населення за рівнем життя є прямими доказами недієвості обгрунтованої системи управління розвитком трудового потенціалу по адміністративним одиницям регіону. Ця проблема потребує подальших суспільно-географічних досліджень.

Джерела та література:

1. Генкин Б. М. Экономика и социология труда : учеб. для студ. ВУЗов / Б. М. Генкин. – 2-ое изд., перераб. и доп. – М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 412 с.
2. Економічна активність населення Дніпропетровської області у 2010 році / Л. М. Ширикiна; Головне управління статистики у Дніпропетровській області. – 2011. – 129 с.

3. Онiкiєнко В. В. Прiоритети соціалiзацiї ринку працi в умовах ринкової стабiлiзацiї та глобалiзацiї нацiональної економiки України / В. В. Онiкiєнко // Демографiя та соціальна економiка. – К. : Ін-т демографiї та соц. дослідж. НАН України, 2006. – С. 101-114.
4. Чорний Р. С. Підходи до розуміння сутi та структури трудового потенцiалу / Р. С. Чорний // Науковий вiсник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 355-361.
5. Шевчук Л. Т. Медико-соціальнi аспекти використання трудового потенцiалу : регіональний аналіз і прогноз / Л. Т. Шевчук. – Львів, 2001. – 489 с.

Ткаченко С.В.

УДК 911.3

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Забезпечення енергетичної безпеки України та її регіонів в умовах сучасних процесів глобалізації стає все більш важливою проблемою, оскільки енергетична безпека є фундаментом економічної безпеки, а відтак – і національної. Гарантування енергетичної безпеки та формування механізмів її реалізації є пріоритетним завданням сьогодні як для країни в цілому, так і для її окремих регіонів особливо тих, економіка яких є енергозалежною.

Політику у сфері енергетики багато в чому визначає рівень соціально-економічного розвитку України, яка намагається відстоювати свої енергетичні інтереси на світовому енергетичному ринку. Зовнішні стосунки країни впливають на можливості її забезпечення паливом та енергією, ситуація ускладнюється ще й практичною відсутністю диверсифікації імпорту, який монополізовано Росією. Зусилля щодо відновлення експортної можливості країни, які були достатньо потужними у минулому, ще не принесли суттєвих результатів [1]. Це свідчить про зростаючу роль енергетичної безпеки та про її залежність від зовнішньої політики держави.

Крім цього, посилення ролі регіонів як складових господарства України призводить до необхідності оцінки енергетичної безпеки кожного з них, що обумовлює важливість дослідження енергетичної безпеки в географічному вимірі.

Аналіз попередніх досліджень. Питання безпеки держави, зокрема енергетичної, в наш час знаходиться у колі уваги багатьох науковців та політичних діячів. Свою частку у дослідженні зазначеної проблеми внесли О. Волович, В. Горбулін, Л. Мельник, В. Микитенко, А. Шевцов та ін. Переважна більшість робіт присвячена висвітленню місця України в енергетичних процесах, характеристиці організаційно-економічних механізмів забезпечення енергетичної безпеки, розкриттю проблем даної сфери. Окремої уваги потребують дослідження регіональних аспектів енергетичної безпеки України в контексті глобалізації світової економіки.

Мета та завдання даної роботи – охарактеризувати фактори, що впливають на енергетичну безпеку України в умовах глобалізації світової економіки та розкрити особливості дослідження енергетичної безпеки на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі змінами глобального геополітичного простору все більшого значення набувають економічні фактори національної безпеки, де важливе місце відводиться гарантуванню забезпечення економічними ресурсами, серед яких вагому роль мають паливно-енергетичні ресурси. Ринки енергоресурсів, які раніше були локальними, сьогодні еволюціонували до регіональних та глобальних і можуть у майбутньому перетворитися на суцільний енергетичний простір.

Питання забезпечення енергетичної безпеки держави вимагає дослідження підходів до самого визначення «енергетичної безпеки». Л. Мельник та С. Чабанюк вважають, що «...під енергетичною безпекою слід розуміти здатність держави в особі її органів управління забезпечити кінцевих споживачів енергією в необхідному обсязі та належної якості у звичайних умовах та під час дії дестабілізуючих факторів у межах гарантованого покриття мінімального обсягу найважливіших потреб країни, окремих її районів, міст, селищ чи об'єктів у паливно-енергетичних ресурсах» [2, ст. 210-211]. В основу даного визначення покладено управлінський підхід. Застосовуючи системний підхід, В. Микитенко зазначає, що поряд з економічною, технологічною, науково-технічною, ресурсною підсистемами системи енергетичної безпеки слід також враховувати, власне, енергетичну підсистему у поєднанні з науковим, організаційним, географічним та управлінським підходами до її аналізу. Вказано на те, що енергетична безпека держави залежить не стільки від ресурсного забезпечення, скільки від рівня економічного та технологічного розвитку, ефективного використання енергоресурсів. Певному історичному виду держави притаманний власний тип системи енергетичної безпеки, яка відображається в її зовнішній політиці, а метою створення та модернізації енергетичної безпеки є захист інтересів окремих секторів економіки, що мають стратегічне значення для соціально-економічного розвитку держави [3].

Важливим для України є досвід забезпечення енергетичної безпеки провідних країн та об'єднань світу. Так, політика Європейського Союзу свідчить, що головні цілі удосконалення енергетичної безпеки полягають в управлінні зовнішньою енергетичною залежністю та попитом на енергоресурси, розширенні діапазону внутрішніх джерел енергії, забезпеченні доступу до зовнішніх енергоресурсів та створенні резервних запасів [4]. Високий рівень залежності країн ЄС від зовнішніх джерел енергопостачання (за імпортом вони посідають перше місце, за експортом - друге) визначає концепцію енергетичної безпеки в ЄС, яка спирається на «безпеку постачання» енергетичних ресурсів з доступних та сталих зовнішніх джерел на довгостроковій основі. В ЄС розроблено комплекс зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних заходів, а також програми співробітництва в галузі енергетики із багатьма країнами, що мають відношення